

SZOLIDÁRIS GAZDASÁG KÖZPONT

GONDOSKODÁS

Probléma elemzése

A kapitalista gazdasági rendszerben a tőkefelhalmozás különböző "ingyenes erőforrások" elsajátításán alapszik. Ennek az egyik fő megnyilvánulási formája az olcsó élelmiszert, energiát és nyersanyagokat biztosító "olcsó természet". De emellett hasonlóan fontos "olcsó erőforrás" a jellemzően nők által végzett úgynevezett reprodukzív munka is. Ez egy átfogó fogalom, amely többek közt a házimunkát és a gondoskodási munkát jelöli: ez utóbbihoz tartozik többek között a gyereknevelés, az idősgondozás, a fogyatékkal élő emberek támogatása, a beteg vagy kiszolgáltatott emberek ellátása mind a fizikai, mind az érzelmi igények tekintetében. A reprodukzív munka tehát a munkaerő és tulajdonképpen az egész társadalom újratermelését és fenntartását biztosítja – ennek ellenére azonban rendkívül alacsonyra értékelt.

Mind az informális, mind a formális gondoskodási munka rendkívül alulértékelt: az előbbit teljesen ingyen végzik nők a háztartásaikban, egyfajta láthatatlan munkaként, általában a bér munka mellett. A professzionális piaci vagy állami szolgáltatásként végzett gondoskodási munka ezzel szemben meg van fizetve, de jellemzően nem eléggé és a dolgozók körében szintén többségben vannak a nők. A gondoskodás válsága már eleve kódolva van ebben a rendszerben, hiszen a gondoskodási feladatok a magukra maradt egyéneknek és háztartásoknak iszonyú terhet jelentenek, a rendelkezésre álló erőforrások pedig sosem elégségesek. Így a nemzetállami és globális szintű társadalmi egyenlőtlenségek a gondoskodás területén is újratermelődnék: a fizetős piaci szolgáltatásokat csak a jobb anyagi helyzetben lévők tudják megfizetni, a globális gazdasági hierarchiában magasabb pozíciót elfoglaló államok pedig magasabb fizetést kínálva "elszívják" a hivatásos gondozókat a félperiféria és a periféria régióiból.

A gondoskodás válsága a kapitalista rendszer válságidőszakaiban még inkább felerősödik. Magyarországon az államszocializmus időszakához képest a jelenlegi neoliberális piaci viszonyok között az állam jóval kevésbé vesz részt a gondoskodási feladatok ellátásában. A bölcsődék országosan mindössze a szükséges férőhelyek 16 százalékát biztosítják – igaz, ennek növelésére az utóbbi években több lépést is tett a kormányzat. Az időotthonokban a várólisták folyamatosan nőnek, az alapellátás, a szociális szolgáltatások pedig nem, vagy alig fedik le az igényeket. Az állami intézményi struktúra a fogyatékkal élő emberek részére nem kínál megfelelő körülményeket és csak korlátozottan elérhető, a családoknak járó kiemelt gondozási díjat kevesen igényelhetik és nem elég a megélhetéshez. A gondoskodási válságot a koronavírus-járvány okozta óvoda- és iskolabezárások még inkább kiélezték és láthatóvá tették. Mindeközben a gondoskodási szolgáltatásokat nyújtó egészségügyi és szociális szektor az alulfinanszírozottság, a munkaerőhiány és a megnövekedett terhek miatt az összeomlás szélére került.

Célmeghatározás és pilot projekt

A fenti bevezetőből következik, hogy a bér munka területén jelenlévő kizsákmányolás és kiszolgáltatottság, illetve a gondoskodási válság egy töről fakad, és az ezeket tematizáló szakszervezeti, illetve nőmozgalom egymást erősítve érhet el alapvető rendszerszintű változásokat. Ha a szakszervezetek, illetve a dolgozói közösségek szerepet vállalnak a gondoskodási válság megoldásában és tagjaik gondoskodási terheinek csökkentésében, azzal tovább mélyíthetik a dolgozók méltó életkörülményeiért vívott harcukat és tágabb gazdasági-társadalmi kérdésekhez kapcsolódva új szövetségeseket találhatnak.

A dolgozó nők gondoskodási és háztartási terheit, illetve ezek összeegyeztetését a bér munkával a szakszervezeti nőbizottságok tematizálják, felhívva a figyelmet a családon belüli egyenlőtlen nemi munkamegosztásra és arra, hogy személyes szinten milyen áldozatokat követel meg a különböző szerepkörökben való megfelelés. Ezt a szemléletformáló, közösségépítő és a bér munka gondoskodási feladatokhoz való "hozzáigazítását" célzó munkát a szolidáris gazdasági megközelítés közösségi megoldások létrehozásával tudja kiegészíteni, amelyek a szakszervezeti és a szövetkezeti mozgalom közös gyökereit elevenítik fel a dolgozók alapvető igényeinek kielégítésével.

A szakszervezet szerepvállalása azért is fontos, mert a kollektív szerződésen és a munkáltatóra gyakorolt nyomásgyakorláson keresztül van lehetősége a szükséges erőforrások megteremtésére. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) ezzel kapcsolatban egy útmutatót is kidolgozott a szakszervezetek számára, amely három lépésben – információgyűjtés és az igények felmérése; a követelés előkészítése; a követelés benyújtása – fejti ki a folyamatot, amelyre kutatásunk folyamata is rimel. A szervezet kiadványa a formális gyermekgondozási szolgáltatásokra – bölcsőde, óvoda és gyermekfelügyelet – fókuszál, és a saját/munkahelyi intézményen kívül a már meglévő (például önkormányzati) létesítményekkel való együttműködést – többek között fenntartott helyek vagy támogatás formájában –, a dolgozók pénzügyi támogatását, tanácsadási és közvetítési szolgáltatások nyújtását is lehetséges követelésként veti fel. További forrást jelenthet az állami vagy önkormányzati finanszírozás, a pályázatok útján vagy nemzetközi donor szervezetektől kapott támogatás, illetve a fundraising is.

Pilot projektünk keretén belül a Szociális Ágazatban Dolgozók szakszervezetének budapesti alapszervezetével dolgoztunk együtt. Az alapszervezet a Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei (BMSZKI), vagyis a budapesti önkormányzat hajléktalanellátó intézményrendszerének dolgozóit tömöríti. Hivatásos gondoskodási munkáról lévén szó a cég legtöbb munkavállalója – és így a szakszervezet tagjainak többsége – nő, akik munkájuk mellett sokszor informális gondoskodási munkát is végeznek otthon. A projekt keretén belül abban segítettük a szakszervezetet, hogy a 2021 során megkötött kollektív szerződésben kiemelt helyen szerepeljenek a gondoskodási feladatokat végző munkavállalók szempontjai és igényei. A projekt két nagy részből állt: az első időszak kutatással telt, amely során mélyinterjúkat készítettünk a BMSZKI olyan dolgozóival, akik gyerekeket nevelnek, illetve idős vagy fogyatékkal élő hozzátartozóról gondoskodnak a munkájuk mellett. A kutatás tanulságaira alapoztuk a projekt második fázisát, amely a dolgozók mozgósításáról szólt.

A mozgósítás során a szakszervezeti aktivisták bevonásával készítettünk egy követeléslistát, amelyet minden dolgozó véleményezett előbb egy kérdőív, majd egy összdolgozói fórum keretén belül. Az így kialakult végleges tervezetet képviselte a szakszervezeti delegáció a cég menedzsmentjével folytatott tárgyalások során. Ez az anyag a mozgósítás és a tárgyalások folyamatának végén készült, így a folyamat eredményéről pontos beszámolót nem tudunk közreadni egyelőre. A következő fejezetben a kampány általános tanulságait tesszük közzé, melyek más szakszervezetek számára is hasznosíthatók.

Tanulságok és megoldási javaslat

Számtalan hasonló témájú kutatás mellett a BMSZKI dolgozóival végzett kérdőíves és mélyinterjú kutatásunk is igazolta, hogy a gondoskodási válság különböző megnyilvánulásai akut problémákként jelentkeznek a dolgozók mindennapjaiban. A szakszervezetek fontos szereplői lehetnek annak, hogy ezeket az egyénileg megélt problémákat kollektív követelésekké alakítsák át és érdemi megoldásokat küzdjenek ki a tagjaik számára. Ennek a küzdelemnek az első fontos mérföldköve lehet, ha a szakszervezetek a munkáltatóval való egyeztetések és különösen a kollektív szerződés tárgyalások során a zászlajukra tűzik munka és gondoskodási feladatok összeegyeztethetőségének kérdését. Írásunk záró fejezetében – kutatásunk tapasztalataiból kiindulva – ehhez kívánunk néhány tippet és inspirációt nyújtani.

Igények felmérése, a dolgozók megszólítása

Ha egy szakszervezet belevág a gondoskodási ügyek képviseletébe, akkor a munka először is az igények felmérésével kell induljon. A szakszervezeti szervezés módszertanának megfelelően a folyamat ezen része valójában kettős célt szolgál: egyrészt azt, hogy a szakszervezeti vezetők pontos képet kapjanak arról, hogy a dolgozók közül hány embert érintenek a különböző gondoskodási feladatok, ezekből mi nehezíti meg igazán bér munka és reprodukív munka összeegyeztetését, milyen megoldási lehetőségek és követelések fogalmazódnak meg a dolgozóknál? stb. Az információgyűjtés mellett azonban az is cél kell legyen, hogy a szakszervezeti aktivisták minél több dolgozót szólítsanak meg, minél többek véleményét kikérjék – így növelve a szakszervezet láthatóságát és a dolgozók szakszervezetbe vetett bizalmát. Éppen ezért az igények felmérésére a legcélravezetőbb módszer egy személyes kérdőíves lekérdezés a munkahelyen belül. Ez a már említett funkciók mellett (információszerezés és bizalomnövelés) arra is jó, hogy a szakszervezet kisebb feladatokkal lássa el az aktivistáit: néhány kérdőív kitöltése 5-10 kollégával olyan alacsony belépési küszöbű feladat, amit bátran rá lehet bízni olyan dolgozókra, akiknek fontos az adott ügy és tennének is a változásért.

A kérdőív tartalma természetesen az adott kontextus szerint változhat, az alábbi kérdések azonban jó kiindulópontot jelenthetnek egy esetleges kampány előkészítéséhez.

Gyereknevelés

Van gyereked?

igen
nem

Mekkora gyereked van? (Több gyerek esetén több válasz is megjelölhető)

óvodás korú vagy kisebb
általános iskolás
középiskolás
idősebb

Egyedül neveled a gyereke(i)d?

igen
nem

Van olyan gyereked, aki speciális nevelést igényel?

igen
nem

Számodra mi okozza a legnagyobb problémát a gyereknevelés és a munka összeegyeztetésében?

nyári gyerekelhelyezés
napi logisztika
megfizethető és jó minőségű szabadidős programok, szakkörök találása
a gyerekneveléssel járó költségek kigazdálkodása
gyerek megbetegedése
egyéb:

Az alábbiak közül mely megoldások könnyítenék meg neked leginkább a gyereknevelés és munka összeegyeztetését?

plusz szabadnapok minden szülőnek
a munkáltató szervezzen ottalvós nyári tábort a dolgozók gyerekeinek
a gyerekes szülők kapjanak pénzügyi támogatást az általuk választott nyári tábor finanszírozására
munkahelyi napközi létesítése
rugalmas munkaidő / törzsidő gyerekes szülőknek
iskolakezdési támogatás
munkáltató által szervezett nyári gyermekmegőrző
apanapok számának növelése
anyasági bónusz (a születési szabadságra menő dolgozó kapja meg x havi fizetését bónuszként)
egyéb:

Idősgondozás és ápolási munka

Van olyan idős vagy beteg hozzátartozód, akiről gondoskodnod kell?

igen
nem

Az alábbiak közül melyik kategóriába esik a gondoskodásra szoruló hozzátartozó a környezetedben?

önellátásra képes idős ember
önellátásra képtelen idős ember
fogyatékkal élő ember

Egy háztartásban élsz ezzel az emberrel?

igen
nem

Számodra mi okozza a legnagyobb problémát az ápolási feladatok és a munka összeegyeztetésében?

napi logisztika
az ápolással járó pluszköltségek kigazdálkodása
felügyelet, gondozás megszervezése munkaidőben
szállítás
egyéb:

Az alábbiak közül mely megoldások könnyítenék meg neked leginkább a gondozás és a munka összeegyeztetését?

plusz szabadnapok a gondoskodást végzők számára
rugalmas munkaidő / törzsidő
évi egyszeri pénzügyi juttatás gyógyszerre, orvosi eszközökre
egyéb:

A kérdőív természetesen tetszés szerint bővíthető és alakítható. A személyes lekérdezés végével kirajzolódik majd egy világos kép arról, hogy pontosan hány dolgozót is érint az adott probléma, illetve hogy melyek lennének azok a megoldások, amelyek a legtöbbek számára jelentenének érdemi segítséget – egy kollektív szerződés tárgyalás során pedig a szakszervezet ezeket képviselheti. Ha sikerül eredményeket elérni ezekben az ügyekben, az jelentősen lendíthet a szakszervezet megítélésén.

A munkahelyi szintű érdekképviselőt természetesen soha nem lesz képes a gondoskodási válság minden aspektusát megoldani. A munkáltatók mellett az önkormányzatok, sőt a kormányval szembeni fellépés is indokolt lenne, sőt adott esetben a szakszervezetek saját intézményekkel (például szakszervezeti gyermekmegőrzőkkel, napközikkel) is segíthetnék tagjaikat. Ehhez azonban jóval nagyobb létszámú tagságra és érdekérvényesítőképességre lenne szükség annál, mint ami ma Magyarországon rendelkezésre áll.

Szöveg: Sidó Zoltán (fordítás: Gagyi Ágnes)
Grafika és tördelés: Csató Csenge

